

ELSŐGENERÁCIÓS HALLGATÓK A FELSOÓKTATÁSBAN

SZEMERSZKI MARIANNA

Oktatási Hivatal, Budapest

Beérkezett: 2024. szeptember 12., elfogadva: 2024. november 6.

Az Európai Felsőoktatási Térség országaiban egyre nagyobb figyelem irányul a felsőoktatás szociális dimenziójára. Tanulmányunkban az EUROSTUDENT 8 kutatás hazai hallgatói adatai alapján vizsgáljuk, hogy a szülők iskolai végzettségének különbségei hogyan jelennek meg a hallgatók felsőoktatási tanulmányai során. Megállapítható, hogy az elsőgenerációs hallgatók számos ponton szembesülnek nehézségekkel, részben a bemenetkor, részben a felsőfokú tanulmányok időszakában, amikor nagyobb anyagi és munkavállalási terhek jellemzik őket. Az eltérő előképzettségből eredő hátrányok és lemaradások a képzés folyamatában sok tekintetben kompenzálásra kerülnek, de a szülői iskolázottság szerinti eltérések nem tűnnek el teljesen. Adataink arra is rávilágítanak, hogy az elsőgenerációs hallgatókon belül különösen az a csoport érdemel nagyobb figyelmet a támogatások terén, ahol a szülők egyike sem rendelkezik érettségivel.

Kulcsszavak: felsőoktatás, elsőgenerációs hallgató, családi háttér

FIRST-GENERATION STUDENTS IN HIGHER EDUCATION

The social dimension of higher education is receiving increasing attention in the countries of the European Higher Education Area. In our study, based on data from the EUROSTUDENT 8 survey in Hungary, we examine how differences in parental education are reflected in students' higher education studies. We find that first-generation students face difficulties at several points, partly at entry and partly during the period of higher education studies, when they face higher financial and employment burdens. The disadvantages and lags resulting from different educational backgrounds are in many respects compensated for during the training process, but the differences in parental education do not disappear completely. Our data also show that among first-generation students, particular attention deserves that group in terms of support where neither parent has a school leaving certificate.

Keywords: higher education, first-generation student, family background

Bevezetés

A fejlett ipari társadalmakban a gazdasági fejlődés egyik motorja a humántőkébe való beruházás, amely az egyén és a közösség számára is hasznos jelent. Ennek következtében a fejlett országokban egyre többen jutnak magasabb iskolai végzettséghez. A felfelé mobilitás az adatok szintjén is kimutatható: a PIAAC felmérés adatai szerint a vizsgált országokban átlagosan a felmérésben részt vevők 41%-a magasabban iskolázott volt, mint a szülei, és mindössze 11% került alacsonyabb iskolázottsági kategóriába (OECD 2018). Ugyanez az adatfelvétel azt is megmutatja azonban, hogy a fejlett országok felsőoktatásában megfigyelhető létszámmexpanzió ellenére a felsőoktatás területén az olló kevésbé zárult az alacsonyan és a magasán iskolázott szülők gyermekei között, azaz a szülői iskolai végzettség még mindig szerepet játszik a felsőfokú továbbtanulásban és diplomaszerezésben. A középfokú iskolázás széles körű hozzáférhetősége után a rendszerváltás óta hazánkban is megfigyelhető a felsőfokú végzettségűek számának és arányának növekedése, különösen a fiatalabb korosztályokban. Mindez ugyanakkor nem mond ellent annak, az oktatásszociológusok által megfigyelt és évtizedek óta vizsgált jelenségnek, amely szerint a családi háttér az oktatási rendszer minden szintjén érezteti hatását a gyermek iskoláztatása tekintetében.

A családi háttér jellemzői közül a kutatások legtöbbször a szülők iskolai végzettségét (esetleg foglalkozását) vizsgálják, de Coleman vizsgálataiból tudjuk, hogy a társadalmi tőkének is fontos szerepe van a sikeres oktatási életút formálásában (Coleman 1988). Más kutatások a család anyagi helyzetét is figyelembe veszik akkor, amikor az oktatási rendszer egyenlőtlenségeire kívánják ráirányítani a figyelmet. A felsőoktatás területén példa erre az a nemzetközi összehasonlító elemzés, amelyik az EUROSSTUDENT VII kutatás adatain vizsgálta a társadalmi igazságosság (*social justice*) megjelenését a felsőoktatásban. E fogalmat részben a felsőoktatásba való bekerülés egyenlőtlenségei kapcsán, részben a felsőoktatási tanulmányok időszakában megélt szociális körülmények dimenziójában mérték, és egyrészt azt tapasztalták, hogy a társadalmi igazságosság mindkét dimenziójában meglehetősen nagy, országonkénti eltérések jellemzők, emellett azonban az is nyilvánvalóvá vált, hogy a szülői iskolázottság és a szülői anyagi helyzet szerinti országsorrend alig tér el egymástól (Boyadjieva–Haralampiev–Ilieva-Trichkova 2024).

Mindez megerősíti azokat a kutatási eredményeket, amelyek szerint a szülői iskolázottság és a szülői anyagi helyzet erőteljesen összefügg, s mindkettőnek befolyásoló szerepe van. Erre mutat rá az a tanulmány is, amelyik az EU-SILC (European Survey on Income and Living Conditions) kérdőíves adatfelvétel 2005. és 2011. évi adatain vizsgálta meg a felsőoktatási végzettséghez jutás valószínűségét különböző háttértényezők alapján. Miután 25–60 éves válaszadókról van szó, ezek az eredmények nyilvánvalóan az egyes országok esetében a korábbi oktatási rendszerek eredményességéről adnak információkat, de a regressziós modellek megerősítik azt, hogy a szülői iskolázottság és a szülők foglalkozási státusa növeli leginkább a felsőfokú végzettség szerzésének esélyét, s emellett a gyermekkori (14–16 éves kori) anyagi helyzetnek is fontos befolyásoló szerepe van (Palmisano–Biagi–Peragine 2022).

A jobban informált szülők jobban tudják egyengetni gyermekük iskolai életútját, ezért gyermekeik több előnyhöz jutnak az ingyenes oktatási rendszer keretei között is, emellett a fizetett különórák révén is növelni tudják gyermekeik esélyeit a magasabb végzettség megszerzéséhez vezető úton, így a felsőoktatásban való részvétel tekintetében is. A családi kulturális és társadalmi tőke ezen a ponton tehát az anyagi tőkével is összekapcsolódik. Jóllehet a legtöbb országban komoly erőfeszítések történtek és történnek annak érdekében, hogy a különböző családi háttérrel rendelkező tanulók egy-

forma eséllyel érjenek el magasabb iskolai végzettséget, a szülői háttér szerepe továbbra is jelentős. Ezek egy része az iskolarendszeren belüli szelekciós mechanizmusokból adódik. *Sági (2009)* tanulmánya nemzetközi szakirodalmi előzményekre és egy saját adatfelvétel eredményeire építve mutatja be azt a racionális befektetési-megtérülési kalkulációs modellt, amelynek eredményeképpen a középiskola megfelelő megválasztásával a szülő igyekszik átörökíteni saját státusát gyermekére, illetve gondoskodni a lefelé mobilitás elkerüléséről. A középiskola típusa pedig meglehetősen jó előrejelzője a felsőfokú továbbtanulásnak, hiszen hazai kutatásokból tudjuk, hogy a gimnáziumokból nagyobb eséllyel jelentkeznek és kerülnek be a fiatalok a felsőoktatásba, mint az érettségit adó szakképző intézményekből (*Róbert 2000; Szemerszki 2014; Veroszta 2012*).

A tanulmányi eredményekben és a középiskola megválasztásában már a 70-es években is megfigyelhető volt a származás szerinti eltérés (*Ferge 1972; Gazsó 1982*), amely nyilvánvalóan a felsőfokú továbbtanulásra is rányomta bélyegét. *Róbert (2000)* a középiskolából a felsőoktatásba való átmenet folyamatát egy 1998-as, az abban az évben érettségizettekre teljes körűnek tekinthető kutatás alapján vizsgálva azt találta, hogy az addigra felfutóban lévő felsőoktatási expanzió magasabb felvételi létszámai ellenére továbbra is jelentős eltérések vannak a felsőoktatásba bekerülők tekintetében a társadalmi háttér egyes jellemzői szerint. Egyrészt a származási háttér jellemzői közül a legerőteljesebb szelekciós tényezőnek a szülők iskolázottsága (főleg a diploma) bizonyult, másrészt a differenciáló erő sokkal nagyobb volt a jelentkezés tényére, mint arra, hogy a jelentkező végül bekerült-e a felsőoktatásba, ami rámutat az önselekció jelenségére is (*Róbert 2000*). *Józsa* érettségi előtt álló szakgimnazisták felsőfokú továbbtanulási terveit vizsgálva arra jutott, hogy a felsőfokú továbbtanulási döntés esélyét növeli az anyák magasabb iskolai végzettsége, a nagyobb településen való élés, a fizetett különóra járás, a tanulásra fordított több idő és a továbbtanulási motiváció (*Józsa 2024*). Egy, a közelmúltban Németországban, szintén a szakképzésben végzés előtt álló fiatalokra kiterjedő adatfelvétel eredményei azt is megmutatják, hogy még ebben a viszonylag kései életkorban is számít a szülői háttér és a gyermekétől eltérő szülői vélemény a pályaválasztásban. Amikor azt vizsgálták meg, hogy kik változtatták meg korábbi elképzelésüket, kik azok, akik a középiskola elvégzése után a szakképzettség szerzése helyett mégis inkább felsőfokon tanulnának tovább, azt találták, hogy a szülők iskolai végzettsége és a felsőfokú továbbtanulással kapcsolatos preferenciái nagymértékben befolyásolták a tanulók végleges döntését (azaz a korábbi tervekhez képesti váltást) (*Christoph–Spangenberg–Quast 2023*).

A felsőfokú továbbtanulásról szóló döntés meghozatala a családok számára számos kockázati elemet tartalmaz, különösen így van ez az elsőgenerációs hallgatók családjai esetében. Egy közelmúltban megjelent kiadvány ausztrál „first-in-family”¹ hallgatókkal és családjaikkal készült felmérések és interjúk alapján több olyan nehézséget, korlátozó tényezőt azonosított, amelyek a csoport tagjait érintik. Ezek közé tartoznak az anyagi nehézségek, amelyek egyaránt vezethetnek ahhoz, hogy a hallgató nem feltétlenül a számára legmegfelelőbb képzést választja, hanem megelégszik egy közelebbi vagy olcsóbb tanulási lehetőséggel, ami a befektetési-megtérülési egyenletben nem feltétlenül adja majd ki az optimális eredményt, vagy ahhoz, hogy idő előtt abbahagyja a tanulmányait. Emellett a nagyon alacsony státusú családokból érkezők számára a kulturális alkalmazkodás folyamata is külön terhet jelent, illetve a hirtelen nagy ugrás a státus tekintetében a családtól, a környezettől való érzelmi eltávolodáshoz és identitásválsághoz is vezethet (*O’Shea–Stone–Delahunty 2024*).

¹ A kutatásban a First-in family kategóriába azokat a hallgatókat sorolták, akiknek a közvetlen családjában (szülő, nagyszülő, testvér) nem volt felsőfokú végzettségű szülő.

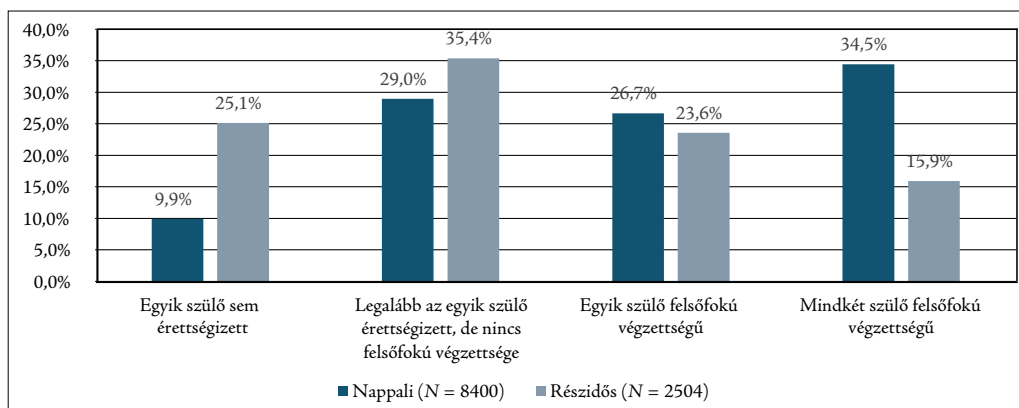
Adatok és vizsgálati kérdések

Tanulmányunkban az EUROSTUDENT 8 nemzetközi hallgatói kutatás hazai adatainak segítségével kívánjuk bemutatni az elsőgenerációs hallgatók jellemzőit, s az őket érintő kihívásokat. Az adatfelvétel 2022 tavaszán készült és országos szinten reprezentálja az alap-, mester- és osztatlan képzésben részt vevő, továbbá a felsőoktatási szakképzésben tanuló hallgatókat minden munkarendben. Vizsgáljuk, hogy az elsőgenerációs hallgatók – összehasonlítva a diplomás családokból érkezőkkel – milyen középiskolai és motivációs háttérrel érkeznek a felsőoktatásba és a felsőfokú tanulmányok során milyen nehézségekkel szembesülnek a tanulmányok terén.

Jelen vizsgálódáshoz az adatbázist a nappali munkarendű képzésekre járó magyar állampolgárságú hallgatókra szűkítettük. Közülük 2,7%-nyi hallgatónak nem ismert egyik szülő esetében sem az iskolai végzettséget jellemző mutatója, ezért a végleges elemszám 9279 fő, amely egyes kérdések esetén ennél alacsonyabb is lehet a válaszadási arányok, illetve a különböző szűrések függvényében. Elsőgenerációs hallgatónak azokat tekintjük, akik esetében a kérdezett 14 éves korában a szülőpár egyike sem rendelkezett felsőoktatásban szerzett végzettséggel (a felsőfokú végzettséget „tertiary education” értelemben definiálva, azaz az ISCED 5 szintnek megfelelő felsőoktatási szakképzést/felsőfokú szakképzést is ideértve). A vizsgálat fókuszában két fő kérdéskör áll: a felsőoktatásba való belépés, továbbá a felsőoktatási tanulmányok időszakának jellemzői és a felsőoktatási tanulmányok utáni képzési és munkavállalási tervek.

Az elsőgenerációs hallgatókról

Elsőként azt vizsgáltuk meg, hogy milyen arányban vannak elsőgenerációs hallgatók a felsőoktatásban, s mi jellemző e hallgatókra demográfiai szempontból és a felsőfokú tanulmányok típusa szerint. Az elsőgenerációs hallgatók vizsgálatához a szülők iskolai végzettsége közül a magasabbat vettük figyelembe és 4 kategóriát képeztünk oly módon, hogy az elsőgenerációs hallgatókon belül megkülönböztetjük azokat, akiknek a szülei nem rendelkeznek érettségivel, illetve azokat, akiknek legalább egyik szülője érettségizett. A felsőfokú végzettségű szülők csoportján belül ugyancsak különbséget teszünk aszerint, hogy mindkét szülő szerzett diplomát² vagy csupán egyikük.

1. ábra: A hallgatók megoszlása a szülők legmagasabb iskolai végzettsége és munkarend szerint (magyar állampolgárságú, alap-, osztatlan képzésben és felsőoktatási szakképzésben tanulók, N = 10 904)

² A megfogalmazás valójában egyszerűsítés, hiszen az ISCED5 szint (felsőfokú szakképzés/felsőoktatási szakképzés) nem vezet diplomához, de hazánkban a szülői korcsoportban e végzettség aránya alacsony.

Bár a jobb összehasonlíthatóság érdekében figyelmünket a későbbiekben a nappali munkarendű képzésekre koncentráljuk, érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy sok elsőgenerációs hallgató részdíós képzésben tanul, különösen a nem érettségizett szülőkkel rendelkezők közül. Az 1. ábrán azt mutatjuk meg, hogy a mesterképzéses hallgatókat kihagyva az adatbázisból (akik között nagyon sokan idősebb korukban szereznek újabb diplomát, s ezáltal szüleik is egy másik generáció tagjai) a részdíós képzésekben tanulók sokkal magasabb arányban jönnek nem diplomás családokból. Ugyanakkor a részdíós képzésben tanulók több mint fele 30 év feletti, ezért nyilvánvalóan más tanulmányi életúttaal rendelkeznek, mint a nappali munkarendre járók, akik között mindössze 2 százalékra tehető a 30 év feletti aránya, ezért is indokolt, hogy a továbbiakban figyelmünket kizárólag a nappali munkarendben tanulóakra koncentráljuk.

Elemzésünk tehát ezen a ponton leszűkül a nappali munkarendben tanulóakra, azonban kiterjed valamennyi képzési szintre. Az 1. táblázat adatai alapján jól látszik, hogy a nappali munkarendű képzésekre járó hallgatók 38,2%-a tekinthető elsőgenerációs, 61,8%-uk pedig olyan családokból származik, ahol legalább az egyik szülő szerzett felsőfokú végzettséget. Amennyiben ezt az arányt összevetjük a 45–54 évesek végzettségi arányaival, megfigyelhető, hogy a KSH adatai szerint körükben mindössze 26,9% volt a felsőfokú végzettséggel rendelkező.³ Jóllehet elemzésünkhöz mi a két szülő iskolai végzettsége közül mindig a magasabbat vettük figyelembe, ezért az értékek közvetlenül nem összevethetők, de az biztosan kijelenthető, hogy a felsőoktatásban tanuló nappali munkarendű hallgatók között felülreprezentáltak a felsőfokú végzettséggel rendelkező szülővel bírók. Ez természetesen nem magyar sajátosság, a nemzetközi összehasonlító adatok ugyanerre világítanak rá (Hauschildt et al. 2024: 68).

Amennyiben megvizsgáljuk azt, hogy miben térnek el az elsőgenerációs hallgatók a többiek-től, azt látjuk, hogy a 4 iskolázottsági kategória egyfajta lépcsőzetes elrendezkedést követ számos tekintetben. A szülői iskolázottság növekedésével nő a férfiak részaránya, azaz az elsőgenerációsok között arányaiban több a nő. Az elsőgenerációs hallgatók picit idősebbek, különösen annak a csoportnak a tagjai, akiknek a családjában nincs érettségizett szülő. Az életkori eltérés ugyan nem tűnik jelentősnek, de érdemes figyelembe venni, hogy mintánk tartalmazza a mesterképzésben tanulókat is, akik között alulreprezentáltak az elsőgenerációsok, így a mesterképzések nélküli életkori eltérés valamivel nagyobb lenne. A képzési szinteket vizsgálva megfigyelhető, hogy minél kevésbé iskolázott a szülő, annál valószínűbb, hogy a gyermek felsőoktatási szakképzésre vagy alapképzésre jár, a magasabb iskolázottságú szülők gyermekei közül pedig az átlagosnál többen tanulnak osztatlan képzésben vagy mesterképzésen. Az elsőgenerációs hallgatók gyakrabban tanulnak gazdaságtudományi képzéseken, illetve pedagógusképzésben, míg az iskolázottabb szülők gyermekei körében – különösen abban a csoportban, ahol mindkét szülő diplomás – az átlagosnál magasabb az orvos- és egészségtudományi, a műszaki vagy a természettudományi képzési területen tanulók aránya. Mindez jól mutatja a felsőoktatás belső rétegzettségét, azt, hogy az egyenlőtlenségek a rendszeren belül is megmutatkoznak, többek között a képzési terület megválasztása vagy a magasabb szintű tanulmányok végzése tekintetében (Shavit–Blossfeld 1993; Koucký–Bartušek–Kovařovic 2009).

Adatainkból jól kirajzolódik a szülői iskolázottság szerinti települési lejtő, amint az is, hogy a szülői iskolázottság és a gyermekkori anyagi helyzet is erőteljes összefüggést mutat. Az elsőgenerációs hallgatók családjában gyakoribb volt, hogy nehezen vagy alig tudtak megélni, különösen, ha azt az alcsoportot vizsgáljuk, ahol egyik szülő sem rendelkezik érettségivel.

³ https://www.ksh.hu/stadat_files/okt/hu/okt0027.html, 23.1.1.27. táblázat

1. táblázat: Az elsőgenerációs és nem elsőgenerációs hallgatók néhány jellemzője (N = 9279)

		Egyik szülő sem érettség- gizett	Legalább egyik szülő érettségizett	Egyik szülő felsőfokú végzettségű	Mindkét szülő felsőfokú végzettségű	Összesen	
		%	%	%	%	N	%
Nem***	nő	<u>59,5%</u>	<u>57,2%</u>	55,7%	51,8%	5116	55,1%
	férfi	40,5%	42,8%	44,3%	<u>48,2%</u>	4163	44,9%
Életkor ***	21 éves korig	46,5%	49,7%	49,1%	48,6%	4531	48,8%
	22–24 éves	36,7%	38,1%	37,2%	38,0%	3498	37,7%
	25–29 éves	11,0%	9,9%	11,4%	11,8%	1028	11,1%
	30 éves vagy idősebb	<u>5,7%</u>	2,3%	2,3%	1,7%	222	2,4%
14 éves kori lakóhely ***	Budapest	8,5%	13,2%	18,7%	<u>27,6%</u>	1790	19,3%
	megyeszékhely, megyei jogú város	17,2%	21,7%	25,3%	<u>28,3%</u>	2276	24,5%
	más város	31,9%	<u>33,3%</u>	32,1%	27,9%	2867	30,9%
	nagyközség, község	<u>41,1%</u>	<u>30,9%</u>	23,3%	15,3%	2261	24,4%
	külföldi település	1,4%	0,9%	0,6%	0,8%	78	0,8%
Családi anya- gi helyzet 14 éves korban ***	Nagyon jól éltünk, min- dent megengedhettünk magunknak.	1,8%	2,1%	2,3%	<u>5,5%</u>	309	3,3%
	Az átlagnál jobban éltünk.	11,2%	20,2%	30,2%	<u>43,9%</u>	2810	30,4%
	Átlagos színvonalon éltünk.	<u>57,6%</u>	<u>59,0%</u>	<u>55,2%</u>	43,6%	4853	52,4%
	Nehezen tudtunk megélni.	<u>23,7%</u>	<u>16,9%</u>	11,2%	6,5%	1146	12,4%
	Súlyos nélkülözések között éltünk, sok mindenről le kellett mondanunk.	5,7%	1,8%	1,1%	0,4%	137	1,5%
Képzési szint***	felsőoktatási szakképzés	<u>9,5%</u>	<u>5,3%</u>	3,7%	1,3%	358	3,9%
	alapképzés (BA/BSc/ BProf)	<u>67,8%</u>	<u>69,5%</u>	65,9%	59,4%	6012	64,8%
	mesterképzés (MA/ MSc)	6,4%	8,3%	9,0%	<u>11,6%</u>	879	9,5%
	osztatlan képzés	16,3%	16,9%	21,4%	<u>27,8%</u>	2029	21,9%
Képzési terület ***	agrár	2,8%	3,9%	3,7%	4,0%	351	3,8%
	bölcsészettudomány	7,9%	7,8%	9,1%	8,2%	770	8,3%
	társadalomtudomány	5,5%	5,3%	5,3%	5,3%	494	5,3%
	informatika	8,4%	10,1%	10,1%	9,0%	886	9,6%

1. táblázat: (folyt.)

	Egyik szülő sem érettsé- gizett	Legalább egyik szülő érettségizett	Egyik szülő felsőfokú végzettségű	Mindkét szülő felsőfokú végzettségű	N	Összesen
	%	%	%	%		%
jogi	5,4%	4,6%	5,1%	5,6%	479	5,2%
államtudományi	1,2%	1,5%	1,8%	1,4%	142	1,5%
gazdaságtudományok	<u>26,6%</u>	<u>24,8%</u>	21,1%	19,0%	2034	21,9%
műszaki	12,4%	12,7%	13,8%	<u>15,7%</u>	1301	14,0%
orvos- és egészségtudo- mány	8,3%	10,5%	12,1%	<u>17,2%</u>	1211	13,1%
pedagógusképzés	<u>12,1%</u>	<u>11,6%</u>	10,1%	6,8%	887	9,6%
sporttudomány	1,2%	0,8%	0,9%	1,1%	93	1,0%
természettudomány	1,9%	2,5%	2,9%	3,1%	254	2,7%
hírelési	<u>2,0%</u>	0,9%	0,7%	0,4%	73	0,8%
művészet	3,3%	2,4%	2,7%	2,5%	242	2,6%
művészetközvetítés	1,0%	0,7%	0,6%	0,5%	60	0,6%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	9279	100,0%
N	888	2655	2463	3273		
%	9,6%	28,6%	26,5%	35,3%		

A szignifikanciaszint jelölése: *** $p < 0,001$. Az aláhúzott értékek esetén az adjusted reziduális értéke > 2 .

Belépés a felsőoktatásba

Míg átlagosan a nappali munkarendűek egyötöde érkezett a szakképzésből a felsőoktatásba, az elsőgenerációs hallgatók csaknem egyharmada szakgimnáziumban vagy technikumban végzett. Bár többségében ők is úgy érzik, hogy a középiskola megfelelően felkészítette őket a felsőoktatási tanulmányokra, de az ez irányú tapasztalatuk kevésbé kedvező, mint a diplomás szülők gyermekeié, ami mögött nagyrészt a középiskola típusa szerinti eltérés áll. A felsőoktatásba való bemenet kevésbé volt gördülékeny az elsőgenerációs hallgatók számára, hiszen csaknem egytizedük a középiskola befejezése után több mint két év elteltével került be a legelső felsőfokú képzésére. Az elsőgenerációs hallgatók körében szignifikánsan magasabb azoknak az aránya, akik dolgoztak a legelső felsőoktatási tanulmányaik megkezdése előtt. Ezek egy része olyan alkalmi munka lehetett, mint például a szakképzés során szervezett szakmai gyakorlat, ugyanakkor megfigyelhető, hogy ezen túlmenően is magasabb volt a munkavállalási arány: 12%-uk legalább egy évig, legalább heti 20 órában dolgozott a felsőfokú tanulmányai megkezdése előtt, míg a nem elsőgenerációs hallgatóknak csupán 7%-a.

A felsőfokú képzés iránti családi indíttatást mutatja az, hogy a két diplomás szülővel rendelkezők 72%-a teljes mértékben egyetértett azzal az állítással, hogy „Mindig is felsőfokú tanulmányokat akartam folytatni”, míg az elsőgenerációs hallgatók esetében 58% ez az arány, ezen belül az érettségivel nem rendelkező szülők gyermekeinél még ennél is alacsonyabb, 55%. Ugyanakkor, ha nem is túlságosan erősen, de kimutatható a kapcsolat a szülők iskolai végzettségével abban a tekintetben is,

hogy a diplomával nem rendelkező szülők gyermekei kevésbé engedhetik meg maguknak a vargabetűket, kevesebben vannak közöttük, akik a jelenlegit megelőzően jártak olyan felsőoktatási képzésre, amit nem fejeztek be.

2. táblázat: Felsőfokú képzésre való bemenet a szülők iskolai végzettsége szerint (oszlopszázalékok, N = 9092–9276)

		Egyik szülő sem érettségizett	Legalább egyik szülő érettségizett	Egyik szülő felsőfokú végzettségű	Mindkét szülő felsőfokú végzettségű	Összesen	
		%	%	%	%	%	N
Középiskola típusa***	gimnázium	62,1%	71,6%	81,4%	91,6%	80,4%	7317
	szakgimnázium / technikum	37,9%	28,4%	18,6%	8,4%	19,6%	1782
Mennyire számított erősnek a középiskola? ***	teljes mértékben	25,7%	28,5%	30,5%	39,5%	32,6%	2970
	4	37,0%	36,8%	38,6%	35,4%	36,8%	3350
	3	24,9%	25,2%	21,6%	18,4%	21,8%	1988
	2	8,1%	6,5%	6,8%	4,8%	6,1%	558
	egyáltalán nem	4,1%	3,0%	2,5%	1,9%	2,6%	236
Mennyire készítette fel a középiskola a felsőoktatási képzésre? ***	teljes mértékben	24,6%	26,4%	26,7%	32,5%	28,4%	2586
	4	31,4%	33,0%	34,7%	33,6%	33,5%	3046
	3	23,2%	21,7%	20,9%	19,8%	20,9%	1903
	2	14,5%	13,2%	12,1%	9,2%	11,6%	1056
	egyáltalán nem	6,3%	5,7%	5,7%	5,0%	5,5%	501
Fizetett munka a legelső felsőfokú tanulmányainak megkezdése előtt ***	állandó munka legalább egy évig heti 20 vagy több órában	18,3%	10,0%	8,3%	6,2%	9,0%	836
	állandó munka legalább egy évig, kevesebb mint heti 20 órában	6,6%	7,4%	5,8%	5,5%	6,2%	580
	egy évnél rövidebb ideig dolgozott	42,9%	43,4%	43,8%	37,9%	41,6%	3854
	nem dolgozott	32,2%	39,2%	42,0%	50,3%	43,2%	4005
Első felsőfokú tanulmányainak kezdete***	1 éven belül	73,3%	82,2%	84,5%	89,2%	84,4%	7814
	1 évnél később, de 2 éven belül	17,5%	12,6%	10,9%	8,2%	11,1%	1024
	több mint 2 év elteltével	9,2%	5,2%	4,6%	2,5%	4,5%	417
Járt másik felsőoktatási képzésre, ahol nem szerzett végzettséget?*	igen	9,7%	10,6%	12,8%	12,0%	11,6%	1075
	nem	90,3%	89,4%	87,2%	88,0%	88,4%	8199

2. táblázat: (folyt.)

		Egyik szülő sem érettsé- gizett	Legalább egyik szülő érettségizett	Egyik szülő felsőfokú végzettségű	Mindkét szülő felsőfokú végzettségű	Összesen	
		%	%	%	%	%	N
„Mindig is felső- fokú tanulmányokat akartam folytatni.”***	teljes mértékben egyetért	55,2%	58,7%	63,6%	72,4%	64,5%	5957
	4	20,6%	17,8%	17,3%	14,8%	16,9%	1558
	3	10,0%	11,5%	11,0%	7,5%	9,8%	907
	2	6,7%	6,9%	4,6%	3,1%	4,9%	457
	egyáltalán nem ért egyet	7,4%	5,1%	3,5%	2,2%	3,9%	358

A szignifikanciaszint jelölése: *** $p < 0,001$, * $p < 0,05$.

Adataink tehát rávilágítanak arra a szakirodalomból megismert összefüggésre, miszerint a családi háttérnek (amelyet jelen elemzésben a szülők iskolázottságával mérünk) fontos szerepe van a tanulási életút formálásában. Az elsőgenerációs hallgatók már a középiskola típusának megválasztása során is gyakrabban orientálódtak a szakképzés felé, a felsőoktatási tanulmányaikat pedig – részben a közbeiktatott OKJ-s szakképesítés megszerzése miatt, részben egyéb okokból – később kezdték, mint a nem elsőgenerációs hallgatók. Direkt kérdés nem irányult a felsőoktatási képzésről való döntés meghozatalának mikéntjére, ugyanakkor áttételesen következtethetünk a szülői hatásra abból, hogy az elsőgenerációs hallgatók számára szüleik ritkábban választották a gimnáziumi képzési formát, s közülük kevesebben érezték magukra nézve igaznak azt az állítást is, miszerint mindig is felsőfokú tanulmányokat kívántak folytatni. A nem elsőgenerációs hallgatókat szüleik, maguk is felsőfokú végzettségüként valószínűleg kora gyerekkoruktól jobban irányították a felsőoktatás felé, ehhez választva meg a megfelelő középiskolát is.

Felsőfokú tanulmányok

A továbbiakban azt vizsgáljuk meg, hogy a felsőoktatási évek alatt kimutatható-e eltérés az elsőgenerációs hallgatók és a diplomás szülővel rendelkező hallgatók között. Ehhez megvizsgáljuk a hallgatók anyagi helyzetét és lakhatási körülményeit éppúgy, mint a tanulási eredményeiket és a tanulási, munkavállalási elképzeléseiket.

Adataink szerint az alacsonyabb szülői iskolázottság és – amint az 1. táblázat adatain is láttuk – az ezzel együtt járó kedvezőtlenebb családi anyagi helyzet a felsőoktatási tanulmányok ideje alatti szociális, anyagi helyzetre is kihatással van. Különösen azok a hallgatók vannak kedvezőtlenebb helyzetben, akiknek egyik szülője sem rendelkezik érettséggel: az átlagoshoz képest körükben kétszer olyan gyakori, hogy nem kapnak semmilyen (sem pénzbeli, sem természetbeni) anyagi támogatást a családjuktól, illetve nem tudnának egy váratlan nagyobb összegű kiadást sem saját zsebből, sem mások (pl. család) segítségével kifizetni. Ebben a helyzetben némiképp segítséget jelenthet, hogy közülük az átlagnál többen laknak kollégiumban (ami jóval olcsóbb megoldás, mint az albérlet), ugyanakkor ennek ellenére az átlagnál többen kénytelenek dolgozni a szorgalmi időszakban is állandó jelleggel, illetve heti 20 óránál nagyobb óraszámban, ami viszont a tanulmányok befejezése szempontjából jelenthet kockázatot.

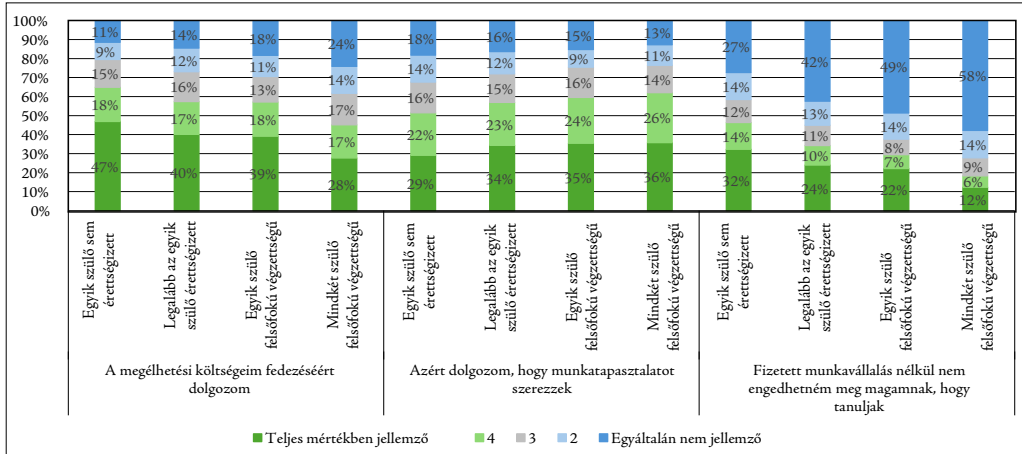
3. táblázat: A szociális helyzet néhány mutatója a felsőoktatási tanulmányok ideje alatt a szülők iskolai végzettsége szerint (oszlopszázalékok, N = 9106–9276)

		Egyik szülő sem érettsé- gizett	Legalább egyik szülő érettsé- gizett	Egyik szülő felsőfokú végzettségű	Mindkét szülő felsőfokú végzettségű	Összesen	
		%	%	%	%	%	N
Szorgalmi időszakban hol lakik***	szüleivel él	36,9%	42,2%	40,5%	39,9%	40,4%	3743
	kollégiumban	26,2%	22,9%	21,9%	20,3%	22,0%	2041
	egyéb	36,9%	34,9%	37,6%	39,8%	37,5%	3474
Kap családjától pénzbeli vagy természetbeni támogatást?***	igen	77,1%	85,1%	88,9%	92,1%	87,8%	8147
	nem	22,9%	14,9%	11,1%	7,9%	12,2%	1131
Van-e ebben a félévben fizetett munkája?***	állandó jelleggel dol- gozik	32,6%	30,4%	28,5%	27,2%	29,0%	2681
	alkalmi jelleggel dol- gozik	19,7%	19,6%	16,9%	18,1%	18,4%	1701
	nem dolgozik	47,7%	50,1%	54,6%	54,6%	52,7%	4876
Munkavégzési intenzitás/ hét***	0 óra	48,6%	51,0%	54,9%	55,0%	53,2%	4888
	1–20 óra	28,0%	29,1%	27,0%	30,0%	28,8%	2642
	20 óránál több	23,4%	19,8%	18,1%	15,0%	18,0%	1652
Küzd jelenleg pénzügyi ne- hézségekkel? ***	igen, nagyon komo- lyakkal	10,3%	4,9%	4,4%	2,5%	4,4%	404
	4	21,6%	18,3%	15,0%	13,2%	15,9%	1449
	3	28,6%	24,8%	22,7%	21,7%	23,5%	2142
	2	21,5%	25,6%	29,1%	26,0%	26,3%	2392
	egyáltalán nem	18,0%	26,4%	28,9%	36,6%	29,9%	2720
Tudna-e egy 100 ezer forintos váratlan kiadást fedezni?***	igen, saját anyagi forrásból	30,9%	39,0%	42,1%	45,2%	41,2%	3765
	igen, valaki más (szülők, család) segítségével	43,2%	43,4%	45,2%	46,8%	45,0%	4114
	nem	25,9%	17,6%	12,7%	8,0%	13,7%	1254

A szignifikanciaszint jelölése: *** $p < 0,001$, * $p < 0,05$.

Arra, hogy a munkavállalás jelentős részben anyagi kényszer az elsőgenerációs hallgatók számá-
ra, következtethetünk abból, hogy a dolgozó hallgatók mely indokokat milyen arányban fogadtak
el a munkavállalási motivációk kapcsán. A 2. ábrán jól látható, hogy minél magasabb iskolázottságú
családból származik a hallgató, annál kevésbé elsődleges szempont számára az, hogy a munka-
végzés megfelelő anyagi alapot nyújtson a tanulmányokhoz. A diplomás szülőkkel rendelkezők
sokkal inkább szakmai gyakorlati lehetőségként tekintenek a munkára, s amennyiben anyagi okok
miatt dolgoznak, akkor is inkább kiegészítő anyagi forrást jelent számukra az innen szerzett jöve-
delem. A diplomás családokból érkezők átlagos 23,2%-os arányához képest az elsőgenerációs hall-

gatók körében több mint másfélszeres (37,4%) azoknak az aránya, akik teljes mértékben vagy nagy részt igaznak tartják magukra nézve azt, hogy fizetett munkavégzés nélkül nem tudnának tanulni, s a legnagyobb eltérés a válaszokban a kétdiplomás családból származók, illetve az érettségivel nem rendelkező családokból származók között van.

2. ábra: Munkavállalási motivációk a szülők iskolai végzettsége szerint (a szorgalmi időszakban dolgozó hallgatók körében; $N = 4368-4372$)

Az EUROSTUDENT felmérések adatai szerint a hallgatók munkavállalási hajlandósága az utóbbi években növekedésnek indult mind Magyarországon, mind Európa más országaiban (Hauschildt et al. 2024). Ez a munkaadók és a hallgatók számára kölcsönösen kedvező lehetőség azonban veszélyeket is hordoz, amennyiben a magas heti óraszámú munkavállalás erőforrásokat vonhat el a tanulástól. Egy közelmúltban Ausztriában végzett felmérés a heti 10 óránál intenzívebb munkavégzést tekintette rizikófaktornak, és azt találta, hogy az elsőgenerációs hallgatók nagyobb eséllyel dolgoznak ilyen magas intenzitással. Ennek magyarázatát ugyanakkor nem csupán az adja, hogy e hallgatóknak a kisebb családi anyagi hozzájárulás miatt több saját bevételi forrást kell szerezniük, hanem az is, hogy ők a tanulmányi életútjuk során általában korábban kezdenek el dolgozni, ezért a munkavégzésnek erős szubjektív státusza is van számukra. Nagyon fontosnak tartják a munkahelyen megszerezhető kapcsolati tőkét is, amellyel pótolni tudják azt, amit a kedvezőbb akadémiai háttérű szülők gyermekei a családjuk révén kaphatnak meg. A kutatók különbséget találtak ugyanakkor képzési terület szerint is mind a munkavégzési intenzitásban, mind pedig a motivációkban (Leesky–Unger 2022).

Ahogy a 2. táblázatban bemutattuk, az elsőgenerációs hallgatók körében ritkábban fordul elő, hogy van korábbról félbehagyott felsőfokú képzésük, s egy másik kérdésre adott válaszukból az is kiderült, hogy közülük kevesebben passzívták már jelenlegi képzésüket. A diplomával nem rendelkező szülők gyermekei tehát valamivel óvatosabbak a felsőfokú tanulmányok megválasztásában és végigvitelében. Bár összességében valamivel magasabb körökben azoknak az aránya, akik elgondolkodtak már azon, hogy abbahagyják vagy rövidebb időre megszakítsák a tanulmányaikat, ugyanakkor nem érzik szignifikánsan magasabb arányban azt, hogy nem tartoznának a felsőoktatásba, nem illenének oda. Mindez arra utal, hogy minden hátrány ellenére az elsőgenerációs hallgatók szinte hasonló eséllyel veszik a tanulmányi akadályokat, mint a diplomás családokból származók. Más kutatások is arra hívják fel a figyelmet, hogy a lemorzsolódás és a családi háttér közötti összefüggés „nem lineáris”, a szülők iskolai végzettsége szerinti eltérés azon az áttételen keresztül nyilvánulhat

meg inkább, hogy az alacsonyabb társadalmi rétegekből származó hallgatók megélhetési okokból inkább kényszerülnek a tanulmányaik melletti munkavégzésre, ami hozzájárulhat a lemorzsolódáshoz (Szigeti 2019; Fónai 2021).

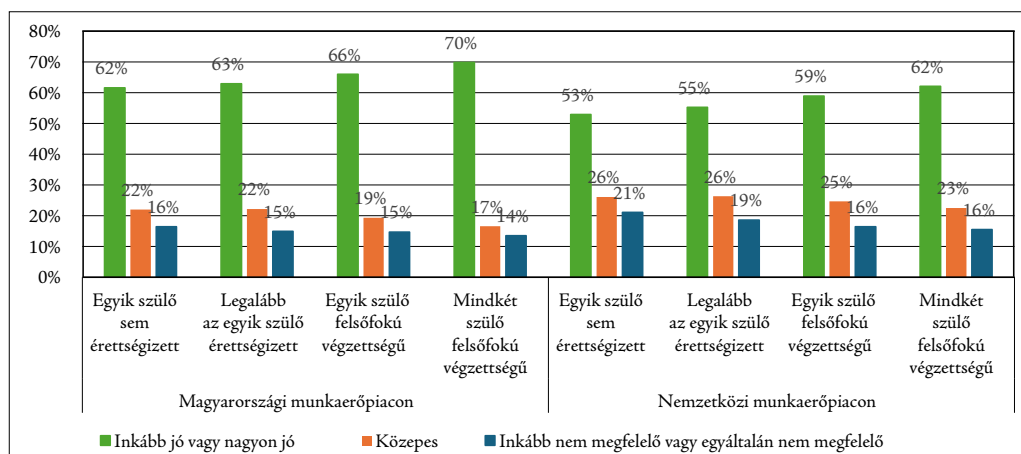
4. táblázat: A tanulmányi előrehaladás mutatói a szülők iskolai végzettsége szerinti csoportokban (oszlop-százalékok, $N = 9250-9273$)

		Egyik szülő sem érettségizett	Legalább egyik szülő érettségizett	Egyik szülő felsőfokú végzettségű	Mindkét szülő felsőfokú végzettségű	Összesen	
		%	%	%	%	%	N
Megszakította már legalább egy félévre a jelenlegi tanulmányait: *	még nem	94,6%	94,8%	93,6%	92,9%	93,8%	8699
	igen	5,4%	5,2%	6,4%	7,1%	6,2%	573
„Komolyan gondolkodom azon, hogy megszakítsam a jelenlegi képzésemet.” **	teljes mértékben egyetért	7,1%	5,4%	5,6%	6,0%	5,8%	539
	4	7,6%	5,6%	5,8%	6,2%	6,0%	559
	3	7,6%	7,9%	7,7%	7,2%	7,6%	699
	2	10,4%	10,9%	10,8%	12,7%	11,4%	1058
	egyáltalán nem ért egyet	67,3%	70,2%	70,2%	68,0%	69,2%	6401
„Komolyan gondolkodom azon, hogy abbahagyom a felsőfokú tanulmányaimat.” ***	teljes mértékben egyetért	5,9%	5,0%	5,4%	4,5%	5,0%	463
	4	7,9%	6,3%	5,1%	5,7%	5,9%	550
	3	12,0%	9,7%	10,2%	9,1%	9,9%	913
	2	12,5%	14,4%	15,5%	16,8%	15,4%	1423
	egyáltalán nem ért egyet	61,7%	64,6%	63,8%	63,8%	63,8%	5905
„Gyakran érzem úgy a felsőoktatásban, hogy nem tartozom ide.” (NS)	teljes mértékben egyetért	12,1%	10,2%	10,8%	10,1%	10,5%	970
	4	15,1%	14,4%	14,8%	13,5%	14,2%	1318
	3	17,6%	17,4%	16,4%	16,3%	16,8%	1552
	2	21,9%	21,4%	21,8%	23,2%	22,2%	2051
	egyáltalán nem ért egyet	33,3%	36,6%	36,2%	37,0%	36,3%	3364
A teljesítményem hallgatótársaimhoz képest... **	sokkal jobb	8,9%	11,3%	9,7%	12,1%	10,9%	1010
	valamivel jobb	32,4%	33,4%	34,2%	36,2%	34,5%	3192
	nagyjából azonos	45,1%	43,3%	43,1%	38,7%	41,8%	3865
	valamivel gyengébb	10,8%	10,1%	10,7%	10,6%	10,5%	972
	sokkal rosszabb	2,7%	2,0%	2,2%	2,4%	2,3%	210

A szignifikanciaszint jelölése: ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$, NS = nem szignifikáns.

Az összefüggés a szülői iskolázottság és a saját tanulmányi teljesítmény szubjektív megítélése között elsősorban az érettségivel nem rendelkező szülők gyermekeinek alacsonyabb értékei miatt szignifikáns. Amennyiben összevontan kezelnénk a szülői iskolázottsági csoportokat és csupán diplomás – nem diplomás dichotómiában vizsgálnánk azokat, akkor a tanulmányi teljesítmény szubjektív megítélése és a szülői iskolázottság közötti összefüggés nem lenne szignifikáns. Úgy tűnik tehát, hogy a felsőoktatási tanulmányok eredményeire a szülői háttérnek jóval kisebb befolyása van, a tanulmányi téren jelentkező hátrányok leginkább az érettségivel nem rendelkező szülők gyermekeinél jelentkeznek.

Végezetül arra voltunk kíváncsiak, hogy milyen munkaerőpiaci várakozásai vannak a különböző szülői iskolai háttérrel rendelkező csoportoknak, illetve vannak-e a hallgatóknak további felsőfokú képzési terveik. A *Melléklet 1. táblázat* adataiból láthatjuk, hogy ebben a tekintetben szignifikáns eltérések vannak a válaszokban a szülői iskolázottság szerint, de az átlagértéktől való legnagyobb eltérés itt is azokat jellemzi, akiknek a szülei között nincs érettségivel rendelkező. Ők az átlagosnál valamivel kevésbé magabiztosak az elhelyezkedési esélyeiket illetően, különösen a nemzetközi munkaerőpiacon, s bizonytalanabbak a továbbtanulásban is.

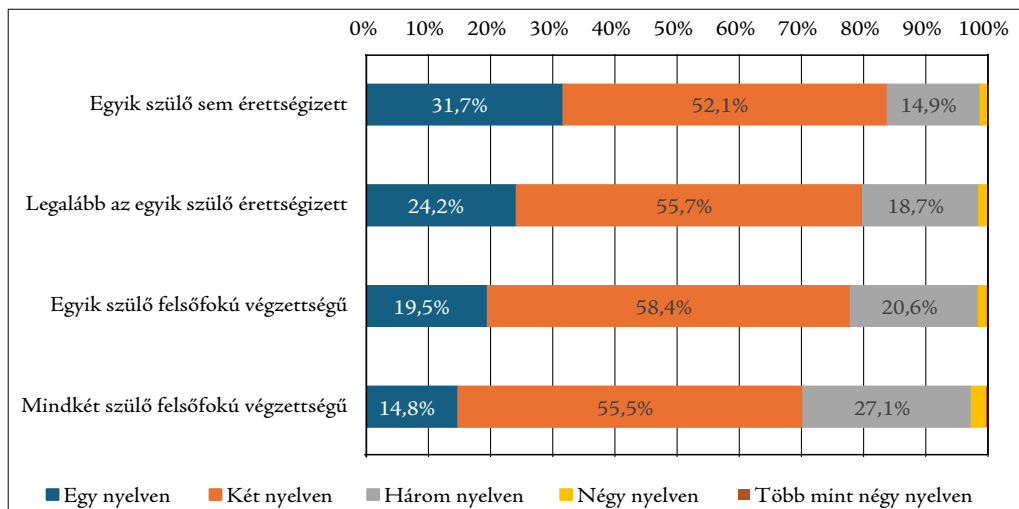

3. ábra: Munkaerőpiaci esélyek értékelése a végzés után (N = 9244; 9226)

Kutatásunk nem ad arra lehetőséget, hogy az elsőgenerációs hallgatók tényleges munkaerőpiaci elhelyezkedését és sikerességét vizsgáljuk, de mind hazai, mind külföldi kutatások arra hívják fel a figyelmet, hogy a szülői iskolázottságnak a jövőbeli keresetekre (Manzoni 2021), illetve az elhelyezkedési stratégiákra (Györgyi 2010; Sági 2013) és az elhelyezkedési esélyekre (Gáti 2010) egyaránt hatása lehet, még abban az esetben is, ha a felsőfokú végzettség különböző jellemzőit is figyelembe vesszük (Blaskó–Róbert 2007). Emellett azonban az olyan egyéni készségeknek, képességeknek is, amelyet kérdőívünkben nem tudtunk mérni. Ezek egy része nem a felsőoktatásban megszerezhető, hanem vagy a közoktatás korábbi szintjein alakul ki, vagy a családban, más közösségekben tehet szert rá a fiatal, illetve kutatásokból tudjuk, hogy a kapcsolati tőkének is szerepe van a sikeres elhelyezkedésben (Gáti 2010; Györgyi 2010).

Kérdőívünkben a munkaerőpiaci szempontból kitüntetett szereppel bíró egyik készséggel, a nyelvtudással kapcsolatban van adatunk. Ezen adatok szerint a nem diplomás családokból származók összességében jóval alacsonyabb szintű idegennyelv-ismerettel bírnak, mint a diplomás családokból érkezők. Az érettségivel nem rendelkező szülők gyermekei körében közel egyharmad (32%) azoknak az aránya, akik csak az anyanyelvükön beszélnek, írnak, míg a kétdiplomás szülővel rendel-

kezők közül 15% tartozik ebbe a csoportba. Mindez részleges magyarázatot adhat a kedvezőtlenebbnek vélt munkaerőpiaci kilátásokra.

4. ábra: Legalább jó szintű nyelvismeret a nappali munkarendű hallgatók körében az eltérő szülői iskolázottsági csoportokban, beleértve az anyanyelvet is (N = 9264). A kérdőívben feltett kérdés: Az anyanyelvét is beleértve összesen hány nyelven tud (nagyon) jól beszélni és írni?

Összegzés

Tanulmányunkban a nappali képzésre járó felsőoktatási hallgatók belső rétegzettségét vizsgáltuk a szülői iskolázottságot alapul véve. Oktatásszociológiai kutatások ugyanis következetesen kimutatták a szülői háttér szerepét az iskolai életút minden állomásán, így a felsőoktatási tanulmányokban, sőt az azt követő munkaerőpiaci elhelyezkedés során is.

Európai szinten stratégiai kérdéssé vált a szociálisan hátrányos helyzetű hallgatók részvételének növelése a felsőoktatásban. A felsőoktatás expanziójával, a hallgatói létszám növekedésével az utóbbi évtizedekben hazánkban is jelentős számban és arányban kerültek be olyan fiatalok a felsőoktatásba, akiknek a szülei nem rendelkeznek felsőfokú végzettséggel. Adataink szerint e hallgatók felülreprezentáltak felsőoktatási szakképzésben és alapképzésben, míg alulreprezentáltak osztatlan képzésben és mesterképzésben. A képzési területek szerinti megoszlást tekintve is kirajzolódnak sajátosságok, s mindez jól mutatja a felsőoktatás belső rétegzettségét, a rendszeren belüli egyenlőtlenségek jelenlétét.

Az elsőgenerációs hallgatók felsőoktatási életútja sok tekintetben nehezített és kihívásokkal teli, kezdve azzal, hogy már a felsőoktatási bemenet is kevésbé volt gördülékeny számukra, folytatva a felsőoktatási tanulmányok során tapasztalt anyagi és egyéb nehézségekkel, majd a végzés utáni elhelyezkedés terén várt nagyobb bizonytalanságokkal. A hátrányosabb társadalmi helyzet nagyobb erőfeszítéseket igényel tőlük például a tanulmányok és a főleg megélhetési okokból végzett munkavállalás összehangolása terén, ami könnyebben vezethet lemorzsolódáshoz. Emellett kutatási eredmények arra is rámutatnak, hogy a nem diplomás családokból származók a felsőoktatási mobilitási programokban is ritkábban vesznek részt. Mindezek hozzájárulnak ahhoz, hogy bár adataink szerint a szülői háttérnek már kisebb kihatása van a felsőoktatási tanulmányok eredményeire, mint a bemeneti tényezőkre, az elsőgenerációs hallgatók mégis valamivel rosszabbnak ítélik meg esélyeiket a munkaerőpiacon, s kevesebben tanulnának közülük tovább felsőfokú képzésben.

Tanulmányunkban az elsőgenerációs hallgatók kifejezést használtuk, de az eredményeket látva fontos felhívni a figyelmet e csoport belső rétegzettségére is, hiszen valamennyi esetben azt találtuk, hogy azok a hallgatók vannak nehezebb helyzetben, akiknek egyik szülője sem rendelkezik érettségivel. E családok esetében az iskolázottsági hátrány erőteljesebb anyagi hátránnyal is párosul, így gyermekeik közül többen arra kényszerülnek, hogy a tanulmányaik mellett dolgozzanak. A hallgatók társadalmi-gazdasági hátterének a jelentőségét a tanulmányok finanszírozása szempontjából tehát nem szabad figyelmen kívül hagyni.

A felsőoktatás az oktatási életút utolsó állomása, ami nagymértékben függ az előző képzési szintektől, ezért fontosak azok a támogatási politikák, amelyek a rendszer egészét veszik figyelembe. Adataink arra is felhívják a figyelmet, hogy nem csupán a felsőoktatásba való bejutás, hanem a rendszerben való bent maradás is kiemelt figyelmet érdemel, hogy a hátrányosabb helyzetből induló hallgatók is sikeresen tudják venni az akadályokat tanulmányaik befejezése érdekében.

IRODALOM

- BLASKÓ, Zs. & RÓBERT, P. (2007) Graduates in the Labour Market: Does Socio-Economic Background Have an Impact? The Case of Hungary. *Sociologický Časopis / Czech Sociological Review*, Vol. 43. No. 6. pp. 1149–73. <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2007/06/03.pdf> [Letöltve: 2024. 10. 28.]
- BOYADJIEVA, P., HARALAMPIEV, K. & ILIEVA-TRICHKOVA, P. (2024) Social Justice Profiles: An Exploratory Study towards an Empirically Based Multi-Dimensional Classification of Countries Regarding Fairness of Participation in Higher Education. *Societies*, 14, 44. <https://www.mdpi.com/2075-4698/14/4/44> [Letöltve: 2024. 09. 01.]
- CHRISTOPH, B., SPANGENBERG, H. & QUAST, H. (2023) Tertiary Education, Changing One's Educational Decision and the Role of Parental Preferences. *Research in Higher Education*, Vol. 65. pp. 283–302. <https://doi.org/10.1007/s11162-023-09752-9> [Letöltve: 2024. 09. 01.]
- COLEMAN, J. S. (1988) Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, S95–S120.
- FERGE Zs. (1972) A társadalmi struktúra és az iskolarendszer közötti néhány összefüggés. *Szociológia*, Vol. 1. No. 1. pp. 10–35.
- FÓNAI M. (2021) A szemeszterhatalasztatás mint lemorzsolódási rizikótényező. In: PUSZTAI G. – SZIGETI F. (eds) *Lemorzsolódási kockázat és erőforrások a felsőoktatásban*. Debrecen, CHERD. pp. 91–106.
- GÁTI A. (2010) Társadalmi háttér és mobilitás. In: GARAI O., HORVÁTH T., KISS L., SZÉP L. & VEROSZTA Zs. (eds) *Diplomás pályakövetés IV. Frissdiplomások*. Budapest, Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. pp. 155–175.
- GAZSÓ F. (1982) Az esélyegyenlőtlenségek és az iskola. *Társadalmi Szemle*, Vol. 37. No. 11. pp. 95–104.
- GYÖRGYI Z. (2010) Munkaerő-piaci esélyek, munkaerő-piaci stratégiák. In: GARAI O., HAUSCHILDT, K., GWOSD, C., SCHIRMER, N., MANDL, S. & MENZ, C. (2024) *Social and economic conditions of student life in Europe: EUROSTUDENT 8 Synopsis of Indicators 2021–2024*: wbv Media GmbH & Co. KG, Bielefeld.
- HORVÁTH T., KISS L., SZÉP L. & VEROSZTA Zs. (eds) *Diplomás pályakövetés IV. Frissdiplomások*. Budapest, Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. pp. 37–58.
- JÓZSA G. (2024) *Szakképzésből a felsőoktatásba*. MATE Press, Gödöllő. DOI: 10.54597/mate.0122
- KOUČKÝ, J., BARTUŠEK, A. & KOVAŘOVIC, J. (2009) *Who is more equal? Access to tertiary education in Europe*. Charles University in Prague, Faculty of Education, Education Policy Centre, Prague.
- LESSKY, F. & UNGER, M. (2022) Working long hours while studying: A higher risk for First-in-Family students and students of particular fields of study? *European Journal of Higher Education*, Vol. 13. No. 3. pp. 347–366. <https://doi.org/10.1080/21568235.2022.2047084> [Letöltve: 2024. 09. 01.]

MANZONI, A. (2021) Equalizing or Stratifying? Intergenerational Persistence across College Degrees. *The Journal of Higher Education*, Vol. 92. No. 7. <https://doi.org/10.1080/00221546.2021.1897966> [Letöltve: 2024. 09. 01.]

OECD (2018, ed.) *Equity in Education: Breaking down barriers to social mobility*. <https://doi.org/10.1787/9789264073234-en> [Letöltve: 2024. 09. 01.]

O'SHEA, S., STONE, J. M. C. & DELAHUNTY, J. (2024) *First-in-Family Students, University Experience and Family Life Motivations, Transitions and Participation*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-34451-0> [Letöltve: 2024. 09. 01.]

PALMISANO, F., BIAGI, F. & PERAGINE, V. (2022) Inequality of opportunity in tertiary education: Evidence from Europe. *Research in Higher Education*, Vol. 63. No. 3. pp. 514–565. <https://doi.org/10.1007/s11162-021-09658-4> [Letöltve: 2024. 09. 01.]

RÓBERT P. (2000) Bővülő felsőoktatás: ki jut be? *Educatio*, Vol. 9. No. 1. pp. 79–94.

SÁGI M. (2009) Az iskolaválasztás oksági modellje a racionális cselekvésmélet alapján. In: LANNERT J. (ed.) *Hogyan tovább? Pályaválasztási elképzelések Magyarországon*. OKI. pp. 52–57.

SÁGI M. (2013) *Pályakezdő diplomások munkába állási stratégiái*. In: GARAI O. – VEROSZTA Zs. (ed.) *Frissdiplomások 2011*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. pp. 111–141.

SHAVIT, Y. & BLOSSFELD, H. P. (1993, eds) *Persistent Inequality. Changing Educational Attainment in Thirteen Counties*. Boulder, Westview Press.

SZEMERSZKI M. (2014) A középiskolából a felsőoktatásba. Jelentkezési és felvételi tendenciák. *Felsőoktatási Műhely*, 1. pp. 47–63.

SZIGETI F. (2019) Demográfiai jellemzők és a szülők iskolai végzettsége. In: KOVÁCS K. ET AL. *Lemorzsolódott hallgatók*. Debrecen. CHERD. pp. 14–16.

VEROSZTA Zs. (2012) A felsőoktatás különböző szintjeire felvettek jellemzői. A 2006–2010 közötti időszak normál jelentkezési-felvételi eljárási adatainak elemzése. In: SZEMERSZKI M. (ed.) *Az érettségítől a mesterképzésig. Továbbtanulás és szelekció*. Budapest, Oktatókutató és Fejlesztő Intézet. pp. 51–82.

MELLÉKLET

1. táblázat: A jövőre vonatkozó tervek és esélyek értékelése a szülők iskolai végzettsége szerinti csoportokban (N = 9226 – 9247)

		Egyik szülő sem érettségizett	Legalább egyik szülő érettségizett	Egyik szülő felsőfokú végzettségű	Mindkét szülő felsőfokú végzettségű	Összesen	
		%	%	%	%	%	N
Személyes esélyek értékelése a magyarországi munkaerőpiacon ***	nagyon jó	29,7%	30,9%	33,3%	38,6%	34,1%	3156
	4	31,9%	32,0%	32,7%	31,2%	31,9%	2949
	3	22,0%	22,2%	19,3%	16,6%	19,4%	1795
	2	9,8%	8,6%	7,7%	8,1%	8,3%	771
	egyáltalán nem megfelelő	6,6%	6,3%	7,0%	5,4%	6,2%	573
Összesen		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	9244

1. táblázat: (folyt.)

		Egyik szülő sem érettsé- gizett	Legalább egyik szülő érettsé- gizett	Egyik szülő felsőfokú végzettségű	Mindkét szülő felsőfokú végzettségű	Összesen	
		%	%	%	%	%	N
Személyes esélyek értékelése a nemzetközi munkaerőpi- acon ***	nagyon jó	23,1%	25,4%	28,0%	29,9%	27,4%	2531
	4	29,8%	29,8%	30,9%	32,2%	30,9%	2853
	3	26,1%	26,3%	24,7%	22,5%	24,5%	2263
	2	12,1%	11,2%	9,9%	9,5%	10,3%	953
	egyáltalán nem megfelelő	9,0%	7,4%	6,5%	6,0%	6,8%	626
	Összesen	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	9226
Tervez további felsőfokú tanul- mányokat? ***	igen, a befejezést követő egy éven belül	33,1%	37,4%	36,0%	39,1%	37,2%	3441
	igen, de később	15,4%	11,4%	10,2%	11,1%	11,3%	1048
	nem	17,8%	20,3%	22,4%	21,9%	21,2%	1959
	még nem tudom	33,8%	30,9%	31,5%	27,9%	30,3%	2799
	Összesen	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	9247

A szignifikanciaszint jelölése: *** $p < 0,001$.